

ԱՐՓԻ ԼԱԶԱՐՅԱՆ

ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի
ինստիտուտի հայցորդ,
Արդարադատության նախարարության քրեական
օրենսդրության, քրեակատարողական և պրոբացիայի
ուղորտի քաղաքականության մշակման վարչության,
քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության
մշակման բաժնի պետ
Ներքին գործերի նախարարության ոստիկանության
կրթահամալիրի քրեական իրավունքի և
քրեաբանության ամբիոնի դասախոս

ԿԻՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ՀԵՏ ՎԱՐՎԵՑՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է կին դատապարտյալի հետ վարվեցողության չափորոշիչներին և Հայաստանի
Հանրապետությունում դրանց կիրառման հիմնախնդիրներին: Հեղինակի կողմից համադրված վերլուծվել է
ներկայացված ոլորտի հիմնական միջազգային ակտերի և ներպետական օրենսդրությունը և չնայած այն
հանգամանքին, որ ներպետական օրենսդրությունը հիմնական չափորոշիչներով համապատասխանում է
միազգային ստանդարտներին, բայց այնուամենայնիվ կատարված վերլուծության հիման վրա հեղինակը
եկել է այն եզրահանգմանը, որ կին դատապարտյալները իրենց ֆիզիոլոգիական առանձնահատկություն-
ներով պայմանավորված պետք է պետության հոգածության տակ լինեն:

Հիմնաբառեր- Կին, դատապարտյալ, միջազգային, չափորոշիչ, ազատագրում

Հայաստանի Հանրապետությունում հանցա-
վորության մակարդակի և քրեակատարողական
հիմնարկներում պահվող անձանց թվերի վերաբեր-
յալ ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ
կանայք կազմում են քրեակատարողական հիմ-
նարկներում պահվող անձանց փոքր մասը:
Միևնույն ժամանակ հարկ է արձանագրել, որ հե-
տաքրքրական է այլ երկրների վիճակագրությունը,
քանզի աշխարհի մի շարք երկրներում հանցավո-
րության մակարդակին զուգահեռ աճում է նաև կա-
նանց հանցավորության մակարդակը և քիչ չեն այն
դեպքերը, երբ փոքր իրավախախտումների համար
կանայք հայտնվում են «ճաղերից այն կողմ»¹:

Բարձրագույն դատական խորհրդի աշխա-
տակազմ՝ Դատական դեպարտամենտից ստաց-
ված տվյալների համաձայն՝ 2020 թվականին
քննվել է կանանց վերաբերյալ 92 քրեական գործ,
2021 թվականին՝ 103 քրեական գործ, իսկ 2022
թվականին՝ 75 քրեական գործ: Միևնույն ժամա-
նակ ուսումնասիրված վիճակագրական տվյալները
վկայում են, որ տարեցտարի նվազում է կանանց
նկատմամբ ազատությունից զրկելու հետ կապված
պատիժների և հարկադրանքի միջոցների կիրառ-
ման թիվը:

Պրոբացիայի ծառայությունից ստացված վի-
ճակագրության համաձայն՝ 2020 թվականին Պրո-
բացիայի ծառայությունում հաշվառված է եղել
2486 շահառու, որից 352-ը կին, 2021 թվականին՝
3293 շահառու, որից 210-ը կին, 2022 թվականին՝
3628 շահառու, որից 188 կին, իսկ 2023 թվականի
հուլիսի դրությամբ հաշվառված է եղել 3844 շահա-
ռու, որից 223-ը կին:

Քրեակատարողական ծառայությունից
ստացված վիճակագրական տվյալների համա-
ձայն՝ կին դատապարտյալների և կալանավորված
անձանց թիվն էականորեն նվազել է: Վիճակագրա-
կան տվյալները ներկայացվում են ստորև (տե՛ս՝
Աղյուսյակ թիվ 1):

Աղյուսյակ 1

Տարեթիվ	Կին դատապարտյալ	Կին կալանավորված անձ
2015	124	48
2016	117	35
2017	86	39
2018	47	25
2019	34	35
2020	29	17
2021	27	34
2022	23	38

Հայաստանի Հանրապետությունում կանանց,

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

այդ թվում՝ կին դատապարտյալների իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվում են մի շարք հասարակական կազմակերպություններ:

Այս ոլորտում զարգացած է նաև միջազգային փորձը: Կանանց իրավունքների պաշտպանությանը նվիրված են մի շարք միջազգային իրավական ակտեր, դրանց շարքին են դասվում Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին Միավորված ազգերի կազմակերպության կոնվենցիան («ՄԻՂԱ», 1979թ.), որը Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել է 1993 թվականին և դրա Կամբոտի արձանագրությունը (1999թ.), ինչպես նաև «Կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ» ՄԻՂԱ կոմիտեի ընդհանուր բնույթի Հ-19 (1992) Հանձնարարականը:

Կանանց իրավունքների պաշտպանությանն է ուղղված նաև Եվրոպայի խորհրդի՝ Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին կոնվենցիան, որը ընդունվել է 2011 թվականի մայիսի 11-ին Ստամբուլում, Կանանց քաղաքական իրավունքների մասին կոնվենցիան:

Կանանց իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված միջազգային ակտերի կարգավորումները հիմնականում ուղղված են կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարության ամրագրմանը:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 30-րդ հոդվածը հստակ ամրագրում է այս սկզբունքը՝ ուղղակիորեն նշելով, որ կանայք և տղամարդիկ իրավահավասար են:

Անդրադառնալով կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարությանը Մարդու իրավունքների պատշապանը նշել է, որ ըստ Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի՝ որպես պետության քաղաքականության հիմնական նպատակ է ամրագրվել կանանց և տղամարդկանց միջև փաստացի հավասարության խթանումը: Կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարության ապահովման երաշխիքներ են նախատեսված նաև «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների մասին» 2013 թվականի օրենքում, որը սակայն գործուն մեխանիզմների բացակայության պատճառով չի կիրարկվել:

Չնայած առկա օրենսդրական կարգավորումներին՝ կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարության փաստացի իրագործման համար դեռևս առկա չեն բավարար երաշխիքներ, ինչի արդյունքում 2018 թվականի ընթացքում Հայաստանում շարունակվել են արձանագրվել կանանց իրավունք-

ների ոտնահարման և նրանց նկատմամբ խտրականության դրսևորման դեպքեր²:

Կանանց հիմնական իրավունքների պաշտպանությունն ամրագրող միջազգային իրավական ակտերից գատ, առկա են նաև մի շարք իրավական ակտեր, որոնք վերաբերում են իրավախախտումներ կատարած կանանց իրավունքների պաշտպանությանը: Այս ոլորտում կարևորագույն միջազգային փաստաթղթերից է «Ազատությունից զրկված կանանց վարվեցողության և կին իրավախախտների նկատմամբ կիրառվող՝ ազատությունից զրկելու հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ» ՄԱԿ-ի կանոնները, որոնք ավելի հայտնի են Բանկոկյան կանոններ անվամբ: Նշված փաստաթուղթը նախատեսված է ազատագրված վայրերում մշտադիտարկում իրականացնող մարմինների համար:

Փաստաթղթում ընդհանուր առմամբ նկարագրվում են այն ռիսկերը, որոնց բախվում են ազատագրված կանայք, մասնավորապես՝ խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի հետ կապված, ինչպես նաև միջոցները, որոնք կարող են ձեռնարկվել այդ ռիսկերը նվազեցնելու համար: Հրապարակման գլխավոր թեման ազատագրված կանանց վիճակն է քրեական արդարադատության համակարգում, այդուհանդերձ քննարկվող բազում հարցեր հավասարապես կիրառական են նաև այլ համատեքստում, օրինակ՝ հոգեբուժարաններում և ներգաղթողների պահման կենտրոններում³:

Թեև միջազգային իրավական ակտերով և ներպետական օրենսդրությամբ նշվում է կանանց և տղամարդկանց փաստացի իրավահավասարության մասին, սակայն հարկ է նկատի ունենալ, որ դրանք առավելապես վերաբերում են վերջիններիս սոցիալական և քաղաքական իրավունքներին, իսկ որոշակի առումով կանանց կարգավիճակից ելնելով նրանք պետք է ունենան որոշակի իրավունքներ: Մասնավորապես՝ դա վերաբերում է հանցագործության կատարման պահին, կամ դրանից հետո կնոջ հղիությանը, կամ վերջինիս խնամքին անչափահաս երեխայի առկայությանը:

Պատժի կրման ընթացքում ազատագրված դատապարտված կանանց իրավունքներին անդրադառնալուց առաջ, հարկ է անդրադառնալ նրանց նկատմամբ նշանակվող պատիժներին և դրանց տարբերակմանը:

Այս համատեքստում ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ քրեական նոր օրենսգիրքն ի տարբերություն նախկին քրեական օրենսգրքի պատժատեսակների առումով ոչ մի տարբերակում չի նախատեսում կանանց և տղամարդկանց համար:

Այսպիսով՝ Հայաստանի Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետության քրեական օրենսգրքի (ընդունվել է 1961 թվականին և ուժը կորցրել 2003 թվականին) 22-րդ հոդվածի համաձայն որպես բացառիկ պատժամիջոց՝ մահապատժի չեն կարող դատապարտվել մինչև հանցագործություն կատարելը տասնութ տարեկան չդարձած անձինք և հանցագործություն կատարելու ժամանակ կամ դատավճիռն արձակվելու պահին հղի վիճակում գտնվող կանայք: Մահապատիժ չի կարող կիրառվել դատավճռի կատարման պահին հղի վիճակում գտնվող կնոջ նկատմամբ:

Ազատագրվում պատժատեսակին վերաբերող 23-րդ հոդվածով ևս նախատեսված էր տարբերակում կանանց և տղամարդկանց նկատմամբ այն նշանակելու դեպքում:

Աքսորը ևս չէր կիրառվում հղի կանանց և իրենց խնամքի տակ մինչև ութ տարեկան երեխաներ ունեցող կանանց նկատմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի (ընդունվել է 2003 թվականին և ուժը կորցրել 2022 թվականին) 60-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում էր, որ ցմահ ազատագրվման չեն կարող դատապարտվել հանցանքը կատարելիս տասնութ տարին չլրացած անձինք, հանցանք կատարելու կամ դատավճիռ կայացնելու պահին հղի վիճակում գտնվող կանայք: Համանման կարգավորում առկա էր նաև կալանք պատժատեսակի վերաբերյալ կարգավորմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական նոր օրենսգրքի (ընդունվել է 2021 թվականին) կարգավորումներն այս մասով էականորեն տարբերվում են նախորդ երկու օրենսգրքերի կարգավորումներից: Այսպիսով, նոր քրեական օրենսգրքով կանանց և տղամարդկանց նկատմամբ պատժի համակարգում որևէ առանձնահատկություն նախատեսված չէ: Միևնույն ժամանակ ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ թե՛ նախկին, թե՛ նոր օրենսգրքի, որպես քրեական պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք նախատեսված է հանցանք կատարելու կամ պատիժ նշանակելու պահին հանցավորի հղիությունը:

Փոփոխության է ենթարկվել նաև նախկին օրենսգրքի 78-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց պատիժը կրելը հետաձգելու կամ պատժից ազատելու կարգավորումը: Գործող քրեական օրենսգրքի 86-րդ հոդվածով նախատեսվել է հղի կնոջ կամ խնամքին մինչև 6 տարեկան երեխա ունեցող անձի պատժի կատարումը հետաձգելու վերաբերյալ իրավակարգավորումը, որը օրենսգր-

քի սկզբնական տեքստում ձևակերպված էր այլ կերպ՝ «Պատժի կրումը հետաձգելը» ձևակերպմամբ:

Ի տարբերություն քրեական նախկին օրենսգրքի, քրեական նոր օրենսգիրքը սահմանում է պատժի հետաձգում երեխայի ոչ թե մինչև 3, այլ մինչև 6 տարեկան դառնալը: Մասնավորապես՝ սահմանվում է, որ մինչև 5 տարի ժամկետով ազատագրվման կամ ազատագրվումից ավելի մեղմ պատժի դատապարտված հղի կնոջ կամ խնամքին մինչև 6 տարեկան երեխա ունեցող անձի նկատմամբ նշանակված պատժի կատարումը կարող է հետաձգվել մինչև երեխայի 6 տարեկան դառնալը, եթե դատարանը համարում է, որ պատժի նպատակներին հասնելու համար պատիժն անմիջապես կատարելն անհրաժեշտ չէ⁴:

Տեսական գրականության ուսումնասիրության արդյունքում կարող ենք նշել, որ գիտնականների մի մասը գտնում է, որ կանանց իրավունքների պաշտպանության ոլորտի իրավական ակտերն ուղղված են ինչպես երեխաներ ունեցող կանանց, այնպես էլ երեխա չունեցող կանանց իրավունքների պաշտպանությանը, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ցանկացած կին պոտենցիալ մայր է⁵:

Կրկին վերահաստատելով այն հանգամանքը, որ հասարակական հարաբերությունների տարբեր ասպեկտներում թեև կանանց և տղամարդկանց իրավահասարությունը կարևորագույն սկզբունքն է, սակայն հարկ է նկատել, որ քրեակատարողական հիմարկում պահվող կանայք ունեն առանձնահատուկ վերաբերմունքի և պաշտպանության անհրաժեշտություն՝ պայմանավորված սեռային առանձնահատկություններով:

Միևնույն ժամանակ, ազատագրվման հետ կապված պատիժները սահմանող ներպետական իրավական ակտերի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ թե՛ պատժի նշանակման, թե՛ պատժի կրման ընթացքում բոլոր արտոնությունները տրվում են միայն այն կանանց, ովքեր ունեն երեխաներ, ավելին՝ ում երեխաները բնակվում են նրանց հետ միասին՝ քրեակատարողական հիմարկում:

Այսպես՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքով (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) ընդհանուր առմամբ կանանց պատժի կրման հետ կապված որևէ առանձնահատուկ կարգավորում նախատեսված չէ, բացառապես այն դրույթների որոնք սահմանում են, որ պատժի կրման ընթացքում և պահակախմբով փոխադրման դեպքում տղամարդիկ անջատ են պահվում կանանցից:

www.aradaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Այլ է օրենսդրի մոտեցումը հղի, կերակրող մայր և երեխա ունեցող կանանց վերաբերյալ: Մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 90-րդ հոդվածով սահմանվում են վերջիններիս պատժի կրման առանձնահատուկ պայմանները:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2023 թվականի ապրիլի 13-ի «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկների ներքին կանոնակարգը հաստատելու մասին» N 543-Ն որոշմամբ հաստատված հավելվածի 5-րդ բաժնով կարգավորված են կալանք խափանման միջոցի կրման կարգի ու պայմանների, ինչպես նաև հղի կամ իրենց մոտ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող կալանավորված անձանց կալանքի առանձնահատկությունները, իսկ որոշ հոդվածներում առկա են առանձնահատուկ կարգավորումներ, որոնք վերաբերելի են անչափահասներին, հղի կամ իրենց մոտ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող կալանավորված անձանց կամ դատապարտյալների պատժի կրման առանձնահատկություններին:

Ազատագրված կանանց վերաբերյալ առկա միջազգային իրավական ակտերի և ներպետական օրենսդրության համակարգային և համադրված վերլուծության արդյունքներով կարող ենք պնդել, որ այս ոլորտում թե՛ միջազգային կարգավորումները և թե՛ ՀՀ ներպետական օրենսդրությունն ու դրա արդյունքում ձևավորված պրակտիկան ունեն կատարելագործման կարիք, քանզի այս ոլորտի իրավակարգավորումները հիմնականում ուղղված են միայն հղի կամ իրենց մոտ երեխաներ ունեցող կանանց իրավունքների պաշտպանությանը, սակայն հարկ է նկատի ունենալ, որ կանայք իրենց սեռային առանձնահատկություններից ելնելով ունեն առանձնահատուկ վերաբերմունքի և մոտեցման կարիք և դա չի կարող դիտվել որպես կանանց և տղամարդկանց միջև խտրականության դրսևորում, այլ պետության կողմից ֆիզիոլոգիական և այլ առանձնահատկություններով պայմանավորված կանանց նկատմամբ առանձնահատուկ խնամքի և ուշադրության դրսևորում:

¹ Реализация наказания в виде лишения свободы в отношении заключенных женщин за рубежом (на примере США и Великобритании) О. А. Алфимова (<https://cyberleninka.ru/article/n/realizatsiya-nakazaniya-v-vide-lisheniya-svobody-v-otnoshenii-zaklyuchennyh-zhenschin-za-rubezhom-na-primere-ssha-i-velikobritanii>)

² <https://www.ombuds.am/images/files/e86c4068e58979a404384f75f383bb3b.pdf> (09.07.2023 թվական)

³ «Կանայք ազատագրված վայրերում» https://www.csi.am/sites/default/files/library/women_final.pdf

⁴ «ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց» 2022 թվական, Երևան, էջ 186:

⁵ А. Д. Городинец “Международно-правовые стандарты обращения с осужденными и проблемы их реализации в Российской Федерации”, Санкт-Петербург, С. 336.

Аверкович П.Б. “Международные стандарты, регулирующие исполнение наказания женщин, осужденных к лишению свободы” Новосибирск, С. 296.

Արփի Լազարյան

Начальник отдела развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства Министерства Юстиции Республики Армения
Лектор кафедры уголовного права и криминологии
Образовательного комплекса полиции РА
Соискатель Института философии, социологии и права
Национальной академии наук Республики Армения

РЕЗЮМЕ

*Международные стандарты обращения с осужденными женщинами
и проблемы их применения в республике армения*

Статья посвящена стандартам обращения с осужденными женщинами и проблемам их применения в Республике Армения. Автор сопоставил основные международные акты и отечественное законодательство в представленной сфере и, несмотря на то, что отечественное законодательство в основных нормах соответствует национальным нормам, но все же на основе анализа автор пришел к выводу, что женщины-осужденные в силу их физиологические особенности должны находиться под присмотром.

Ключевые слова: Женщина, заключенный, международный, стандарт, лишение свободы.

Arpi Lazaryan

Head of the Criminal Legislation Development Department of the Criminal legislation, Penitentiary and Probation Policy Development division of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia.
Lecturer of the Chair of Criminal Law and Criminology of the Police Educational Complex of the Republic of Armenia
Applicant of the Faculty of Philology, Sociology and Law of the Republic Academy of Sciences.

SUMMARY

*International standards of treatment of female convicts and problems
of their application in the Republic of Armenia*

The article is dedicated to the standards of treatment of female convicts and the problems of their application in the Republic of Armenia. The author compared the main international acts and domestic legislation of the presented field and despite the fact that the domestic legislation corresponds to the national standards in the main standards, but still based on the analysis, the author came to the conclusion that female convicts due to their physiological characteristics should be in the state be under care.

Key words: Woman, convict, international, standard, imprisonment.

Բնագիրը ներկայացվել է 21.08.2023թ.
Ընդունվել է տպագրության 19.10.2023թ.
Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսվել է)
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Ն. Աթիլյանը